

Rudi Supek

Participacija, radnička kontrola i samoupravljanje

(Prilog povijesnom kontinuitetu jedne ideje)

Naprijed, Zagreb 1974., strana 204.

O problemima samoupravljanja mnogo je pisano, a naročito zadnjih desetak godina. Naravno, svi su ti radovi pisani s različitih aspekata i s različitim ciljevima. Njihov kvalitet i teorijski nivo vrlo je različit, pa čitaoci svakom takvom studijom dobivaju parcijalni uvid u problem. Zato je potreba za kritičko-sintetskim radovima, kako u radničkom pokretu uopće, tako i u nas, veoma prisutna. Čini se da su dva elementa najznačajnija u tretiranju problema samoupravljanja. Jedno je kritičko preispitivanje postojeće znanstvene terminologije, a drugo ukazivanje da pravu suštinu samoupravljanja kao povijesnog procesa upravo u trenutku kada svjetski radnički pokret mora definirati vlastite povijesne anticipacije, konkretni sadržaj i odnos prema socijalizmu kao historijskom procesu, obzirom na postojeće svjetske tendencije u kapitalizmu, socijalističkim zemljama kao i zemljama u razvoju.

Knjiga profesora Supeka nastojanje je da se u kontekstu povijesnih zbivanja i na tragu izvornih marksističkih misli i konfrontacija, rasvijetle upotrebljivosti i pojmovna značenja mnogih termina koje znanstvenici i ideolozi različito, a vrlo često i krivo, upotrebljavaju. To su: »industrijska demokracija«, »ekonomska demokracija«, »participativna demokracija«, »participacija«, »radnička kontrola«, »radnička moć«, »suodlučivanje«, »samoupravljanje« i sl. koji se vrlo često primjenjuju jednako u kapitalizmu kao i u socijalizmu.

Iako je knjiga pisana za »zapadnog čitaoca«, njen je autor nastojao uspostaviti »opet onaj kontinuitet radničkog pokreta u njegovim društvenim stremljenjima koji je bio nakon Oktobarske revolucija u Evropi prekinut« (9), uzimajući za okosnicu misao-vodilju »samoupravnog koncepta proizvodne i društvene organizacije«. Drugim riječima »ciljevi samoupravnog socijalizma odnosno dosljedno shvaćene socijalističke demokracije«, povijesni su kriterij relevantnih ocjena postojećih teorijskih koncepcija i prakse.

Knjiga je podijeljena u osam poglavlja: » O nastanku ideje radničkog samoupravljanja«, »Participacija i industrijska demokracija«, »Participativna i industrijska demokracija«, »Radničko samoupravljanje i radnička kontrola«, »Radničko samoupravljanje i socijalistička demokracija«, »Organizacija kao posrednik između pojedinca i društva, »Tehnološke promjene i samoupravna demokracija« i »Povijesni smisao radničkog samoupravljanja«.

Bez obzira na postavljena dva cilja — pojmovno rasvijetljavanje ideje samoupravljanja u terminološkoj, odnosno pojmovnoj »zbirci« i uspostavljanje ideje kontinuiteta samoupravnog socijalizma, Supekova knjiga ima šire teorijsko i uže teorijsko-praktičko značenje. Prvo se ogleda na nivou teorije o demokraciji, od-

nosno socijalističkoj demokraciji, na nivou cjelovite svjetske, posebno zapadno-evropske misli, i radničkog pokreta, a drugo u kritici i razvijanju sadržaja socijalističkog samoupravljanja i kod nas.

Demokracija koja se razvila na Zapadu, a danas je dalje razvijaju njeni teoretičari, ostaje imanentno u okvirima klasnoga društva, jer ga ne dovodi u pitanje. Ona je stoga po Supekovom mišljenju paritativan odnos dviju suprotnih strana, a ne opći princip i »pravo svakoga pojedinca jednog društva ili organizacije da samostalno odlučuju o upravljanju svojim životnim i društvenim pitanjima« . . . (74). Radnici su uvijek u takvoj demokraciji u »opoziciji«, te autor s punim pravom postavlja pitanje, » . . . zašto bi baš radnici i sindikati morali biti u 'opoziciji' a poslodavci 'na vlasti', kad postoji mogućnosti u skladu s istim principom, da poslodavci odu u 'opoziciju', a da radnici preuzmu 'vlast'« (72). U tom smislu on konfrontira Marxove ideje »asocijacije« proizvođača (77) i Prudhonovo načelo mutualizma, (odnosno Prudhonovom isticanju »ekonomskog prava«, nasuprot »političkom pravu«, i njegovih nosilaca »associations ouvrieres« što treba dovesti do »globalne ekonomske federacije« kao kategorije sui generis — kod Marxa »zajedničko biće«) s jedne i građanskih teoretičara demokracije s druge strane. U tome autor analitički pristupa kako pojedinim koncepcijama tako i čitavim teorijskim orijentacijama (mehanocističko-birokratskom, organicističkom, demokratskom i humanističkom pristupu) u shvaćanju uloge »ljudske zajednice« (149). Kritikujući princip dualizma koji se krije u različitim zapadnim koncepcijama i pojmovima o demokraciji, Supek pokazuje i na konkretnom primjeru u SSSR značenje radničke kontrole, sadržaj i proces transformacije tog dualizma, Kritikujući ujedno i »ostatke« takve prakse, utemeljene u staljinističkom periodu, i u našem društvu. On kaže: »Za jugoslavensko društvo je karakteristično da se razvitak radničkog samoupravljanja kao općeg društvenog sistema počeo odvijati od etastičkog modela, preuzetog od Sovjetskog Saveza, te da su sindikati u njemu zadržali sve do danas onu istu ulogu koja im je dodijeljena u etetičkom modelu, naime ulogu discipliniranja i prosvjećivanja radničke klase« (126).

Na Zapadu je danas zato besmisleno govoriti o »punoj participaciji« (64), iako »novi sindikalizam« ponovno izdiže i »revalorizira sindikalnu akciju u njenom revolucionarnom aspektu . . . dokida dualizam ekonomske akcije, rezervirane isključivo za sindikalne organizacije, i političke akcije (pocrtao R. S.), rezervirane isključivo za političke organizacije« (114), jer se još uvijek ne pravi dovoljno razlika, ili se pak zastupa samo s pozicija proizvodnih resursa, u čemu proizvođači predstavljaju samo »jedan od« njih — radnu snagu i ništa više. Stoga je nužno, prema autorovom mišljenju razlikovati »punu participaciju proizvodnih faktora« i »punu praticipaciju proizvođača« (62—63). U protivnom moguće je samo govoriti o »pseudoindustrijskoj demokraciji«, jer se ne vodi računa o tome što je autor ne mali broj puta isticao, da je čovjek totalno biće, »idealni totalitet« kao i njegova društvena zajednica realni, konkretni totalitet, pa prema tome djelatnost čovjeka ne može biti svedena samo na jednu sferu njegova života i djelatnosti — političku. Zapadna demokracija svodi čovjeka na političku slobodu, a ne istovremeno i na ekonomsku. Čovjek je zato u poziciji nemogućnosti samoodređenja. Ističući da je »pravo na upravljanje i samoupravljanje u proizvodnim i drugim organizacijama . . . jedno od temeljnih ljudskih prava, kao dio samoodređenja čovjeka u sferi proizvodnje i neproizvodnih djelatnosti . . . to pravo predpostavlja, kako slobodno udruživanje pojedinaca (pocrtao R. S.) s drugim pojedincima, tako i punu odgovornost pred društvom za sredstva za proizvodnju koje mu društvo stavlja na raspolaganje« (79), Supek govori i o drugim bitnim momentima o kojima treba voditi računa (79—81) a osobito o pitanju akcije za uspješnost samouparnvoog socijalizma. U tome on vidi tri osnovna nivoa: »a) nivo poduzeća (odnosi radnih kolektiva prema sindikatima), b) globalni društveni nivo (odnosi sindikata i političkih partija) i c) epohalni nivo (odnos radničkog pokreta prema socijalizmu ili mogućim oblicima socijalizma uopće)« (115).

Razvijajući dalje svoju misao, autor se ne zadržava samo na kritikama zapadnih koncepata demokracije i strategije sindikalnog i radničkog pokreta, već nužno dolazi i na tle socijalizma. Nije potrebno isticati njegove stavove o etetičkom modelu jer su dobro poznati (Vidi na pr. »Sociologija i socijalizam«) već samo ukazujuemo na značajnu anticipaciju problema sociološke zatvorenosti radnih organizacija, odnosno proizvedene organizacije, (o čemu je već kod nas

vođena polemika između A. Maistera i J. Županova. Vidi »Samoupravljanje i društvena moć«, kao i drugih organizacija u ime »samoupravnosti«. Time se svodi problem društvenih funkcija ili na uske političko-teritorijalne okvire (komuna — radna organizacija) ili pak potpuno odbacuje »odgovornost pred čitavim društvom i ograniči na 'samoupravnu organizaciju'« (169). I u socijalizmu je potrebno »da radnički pokret hoda s obje noge« jer se tako može suprostaviti »etatiističko-socijalističkom modelu« povijesni »samoupravno-socijalistički«, koji se javlja danas . . . više kao tendencija nego kao jasno izrađena koncepcija« (118). Objije koncepcije autor konfrontira da bi pokazao da radničko samoupravljanje nije neka »viša faza u razvitku »diktature proleterijata' ili u 'prelaznom periodu' kao što su tome bili skloni i neki jugoslavenski teoretičari« (141). Iako pojava »samoupravljanja« na Zapadu ne znači nužno zaostajanje »revolucionarne svijesti« proleterijata već neposrednu reakciju na tendencije birokratizacije političkih rukovodstava (14) isto tako se ne može samoupravljanje svesti samo na neposrednu reakciju protiv birokratizacije u socijalizmu (u početnoj fazi) jer je »ona bitni, sastavni dio proleterske revolucije, bez obzira da li se provodi nasilnim ili mirnim putem« (141). »Na taj način ideja samoupravne demokracije implicira sve one loše definirane termine kao što su politička demokracija, industrijska demokracija, ili ekonomska demokracija, socijalna demokracija i narodna demokracija. Ona oživljava ideju polisa, isonomije i komune« (173).

Cini nam se ovaj prikaz nepotpunim, a da ne progovorimo nešto o autorovim kritikama mogućnosti samoupravljanja u odnosu na tehnologiju i »tehnološki imperijalizam« i determinizam. Supek je protiv tehnološkog ograničavanja samoupravljanja i svih prigovora o mogućnostima i perspektivama samoupravljanja obzirom na tehnološki razvitak. Prvenstveno on odbacuje tezu da s veličinom i funkcionalnom složenosti društva dolazi do ograničavanja demokracije i samoupravljanja, kao i demotiviranosti samoupravljača (177).

Tehničke mogućnosti zapravo pružaju bolje uvjete za razvoj samoupravljanja. One pretpostavljaju određenu infrastrukturu samoupravljanja, koja ne mora nužno determinirati i socijalne oblike ljudske zajednice. »Naše je mišljenje«, kaže Supek, »da se izvjesne morfološke promjene društva mogu predvidjeti (gustoća naseljenosti, satnovništvo, urbanizacija, obujam proizvodnje itd.), ali te morfološke tendencije ne determiniraju oblik same socijalne organizacije« (174). Za taj svoj stav autor i navodi argumente (175—6). Ulazeći dublje u problem odnosa tehnologije i samoupravljanja, autor postavlja četiri hipoteze koje analizira, te na osnovu analize tvrdi da, unatoč tome što su istraživanja u jugoslavenskim poduzećima pokazala »da se upravnim autoritet pomici od društvene k tehničkoj hijerarhiji« (179) ova tendencija i »pojava nije sasvim redovna; (2) s tehnološkim nivoom proizvodnje ne mora opadati učešće radnika u samoupravljanju, jer »kombiniranjem izvršenih radnih funkcija (radnih operacija) s upravnim funkcijama može se izbjeći . . . radikalno opadanje radničkog učešća koje se proteže na svim nivoima tehnološke organizacije poduzeća« (181); (3) također na temelju istraživanja pokazuje da se proizvođači ponašaju sve više kao »društveni čovjek«, tj. želja za samoupravljanjem ne opada s porastom tehnološkog nivoa proizvodnje (183), i (4) želja za upravljanjem se pokazuje također na svim tehnološkim nivoima proizvodnje, jer se iz postojećih istraživanja vidi značajno isticanje radničkog savjeta kao organa kojemu, kao samoupravnom tijelu, treba biti podređeno tehničko osoblje. (184). Iz svega toga siljedi, da motivacija za samoupravljanjem ne opada s porastom tehničkog faktora.

Ne ulazeći u specifične definicije radničkog samoupravljanja s različitih aspekata koje autor izlaže u osmom poglavlju, istakli bismo bitnu ideju za koji se on zalaže. Samoupravljanje je za njega »univerzalni princip ljudskih prava« i to prava čovjeka kao a) *proizvođača*, b) *potrošača* i c) *građanina*, te se za njega »socijalistička demokracija uspostavlja kao globalni društveni sistem čiji su temeljni oblici društveno samoupravljanje u komunama i radničko samoupravljanje u radnim organizacijama« (196).

Prostor nam ne dozvoljava da se opširnije osvrnemo i na neke druge ideje i analize koje Supek u ovoj knjizi vrši. No valja istaći da je analitičko-kritički i

teorijsko-sintetički pristup problemu samoupravljanja na zavidnoj razini. Iako su određena poglavlja pisana s aspekta »zapadnog« čitaoca, našim čitaocima ovakve sadržajne komponente nedostaju, tim više što je kritika koju autor upućuje funkcionalističkim teoretičarima, kao i dogmatskim marksistima, pisana s pozicija koje osiguravaju autoritet znanstvenog pristupa, ali istovremeno i uspostavljaju misaoni kontinuitet u radničkom pokretu a to znači da su aplikativne u svojim osnovnim aspektima i na našu samoupravnu teoriju i praksu. Iako je autor u svom Predgovoru i skroman obzirom na svoj doprinos ovom knjigom, smatramo da je postigao mnogo više od toga. Stoga je preporučavamo ne samo onima koji se ovom problematikom znanstveno ili stručno bave, već i svima onima koji žele o tome više saznati.

Ivan Cifrić